

Biografiens nye bølge – en skæv sø?

AF

NIELS THOMSEN

Ordet ny bølge er betydningsladet: Der er tale om en stærk vækst for den historiske biografi – HT har 1991-95 anmeldt 4-5 danske biografier årligt, mod knap 1½ i 70erne og 80erne og bare trekvart i årene 1939-69. Men foruden væksten, som også skyldes tilgang i forskerstaben og modens cykliske skifter, er der tale om en kvalitativ forandring: en reaktion mod de forudgående tiårs stopfodring med strukturdeterministiske analyser, der efterhånden omfattede en del forklaringer af påfaldende grovhed og trivialitet – altimens udviklingen omkring os pegede på konkrete begivenhedsforløb, strategiske valg, personligheder, magtkoncentrationer og andre situationelle forhold som de afgørende faktorer.

Endnu før strukturhistorien havde fundet sine ben og rammer, anfægtedes den af både genopstandne og nytilkomne modspil, ikke mindst udgående fra lokalhistorien og biografien. Inspireret af antropologi og kulturhistorie opdyrkede »post-modernister« emner og synsvinkler, der søger deres legitimation i »eksistentiel« snarere end i fagligt kumulativ eller teoretisk relevans. Biografierne tog fat på at udforske individets oplevelse af livet fremfor samfundets skæbne, opbygning og akutte problemer (jfr. S. Dahlgren og Florén; »Fråga det förflutna«, Lund 1996).

Begyndende med Lytton Strachey's »Great Victorians« (1918) havde en del biografier allerede i mellemkrigstiden søgt at uddybe forståelsen af fortiden ved kritisk udforskning af dens forbilleder og personstereotyper. 70ernes nyvakte appetit på biografien rakte metodisk langt videre, fordi den for en stor del hvilede på den omtalte forskydning fra socialt til individuelt niveau ikke blot af tilgangsvinkelen, men også af analyseobjektet: Fokuseringen på individet tjente nu ikke bare til at forstå samfundets struktur, forandring og omskiftelser, men til at belyse menneskets tilværelse.

Men herved rejser man spørgsmålet om vort fags mulige og naturlige grænser – sprænges de ved en vending af opmærksomhed og ressourcer

622.¹⁹ I sig selv har an-Nadr intet krav på historisk interesse; kun de oplagt falske traditioner om hans triste skæbne kan, eftersom de uretmæssigt blev rettesnor for proceduren i den slags affærer.

På den anden side har den iranske politolog Mehdi Mozaffari (Århus Universitet) for nyligt argumenteret for, at Khomeinis *fatwā* slet ikke er nogen kendelse, men slet og ret et civilt edikt eller en forordning (*fermān*); om han overhovedet kunde udstede sådanne får stå hen.²⁰ Desværre kan denne tese ikke holde overfor en nærmere prøvelse af teksten selv. At Khomeinis tekst mangler alle de formelle, diplomatariske elementer, er sandt, således endda en underskrift; men sådanne kriterier kan imidlertid ikke være afgørende for at give den etiketten, et ordinært edikt.

Endvidere og langt mere afgørende må det blive, at Khomeini intetsteds udsteder en egen beslutning; tværtimod påpeger hans *fatwā* – atter underforstået – at Salman Rushdie selv har nedkaldt fordømmelsen over sig ved sin blotte gerning: »Jeg ønsker at underrette alle frygtløse muslimer over hele verden om, at forfatteren af bogen 'De sataniske vers', der er blevet skrevet, trykt og udgivet mod Islām, profeten og koranen, såvel som de forlæggere, der har været på det rene med dens indhold, har begået en dødsynd«. Recepten kender vi: 'ikke vi, men hans gerninger dømmer ham', og hans bog er kommet med i det islamiske *index librorum prohibitorum*.

Med risiko for at nedkalde den teheranske 'ulama's vrede, måske endda en *fatwā* – hvilket er fuldt lovligt efter islamisk lov, således som Rushdies norske forlægger erfarede – må undersøgelsens konklusion blive dobbelt. Først, at *fatwā*en ikke under nogen omstændigheder kan degraderes til et edikt, endsige til en dom; den er og forbliver en kendelse. For det andet og langt mere fatalt, at Khomeini byggede sin *fatwā* på traditioner, som uanset deres alder har vist sig ikke blot at være uholdbare i praksis, men kort og godt falske og åbenbart shī'itiske konstruktioner. De må afvises, således at *fatwā*en aldeles savner enhver ægte hjemmel; og den kan visse lig ikke tjene som udgangspunkt for noget kompromis med *ayatollā*erne, men snarere som basis for en løsning, der om fornødent støtter de civile myndigheder i Teheran.

¹⁹ F.Buhl, Muhammeds Liv. Kbh. 1903, s. 167f.; Wm.M.Watt, Muhammad at Mecca. Oxf. 1953/1960, s. 179; samme, Muhammad at Medina. Oxf. 1956/1966, s. 13f., 56. Om Nadr i 'Tusinf og én nats eventyr', jf. EI(2), supplement, s. 91; I, s. 358; III, s. 370 s.v. *layla wa layla*.

²⁰ Politiken 1996, 13. nov.

naturlige grunde kun kan ekspliciterer disse opgaver i største almindelighed.

Det var erkendelsen af relevansen, dr. Floto og andre gik fejl af ved genoptagelsen af vor hjemlige debat om historiefagets status forrige år. Endnu i sit sidste indlæg (HT 96-1 s. 150ff) skriver hun: »Derfor kan man i virkeligheden ikke tage ordet relevans i sin mund uden i samme åndedrag at tænke på magt« – hvorpå hun alligevel hurtigt tilføjer, at begrebet jo er tvetydigt, og ender med egentlig godt at kunne lide det, hvis det hænger sammen med »ny erkendelse« og ikke bare med »ny viden« (s. 159).

Fagfolk (filosoffer) kan ikke skelne mellem de to begreber. »Erkendelse (viden) er således i den klassiske analyse identisk med sand begrundet overbevisning«, (Politikens filosofleksikon, 1994 s. 116). Og hvis der i daglig tale er en nuanceforskel, består den vel i, at erkendelse tænkes mere omfattende og gennemtænkt, men ikke forudsætter fuld eksakt begrundelse; mens viden godt kan være overflødig og partiel. Men det er en klodset og upræcis omskrivning af problemet at indføre en sådan sondring her, fordi den ikke fastholder, at relevansen angår forholdet til et bestemt emne eller problem. Såvel ufærdig viden som dybfølt erfaring kan være både fagligt irrelevant og fejlagtig, og begge skavankerne kan på begge måder svække fagets mulighed for at løse sin opgave.

Mens påstanden relevans = magt er højst diskutabel, er der da god mening i at sætte faglig irrelevans = faglig afmagt. Også den vildfarne videnskabsmand kan udøve magt som eksaminator, stipendietildeler og anmelder – endda en uberegnelig illegitim magt, hvis den pågældende ikke selv kan skelne stort fra småt og ikke forstår, at relevansvurdering altid indgår og bør indgå som en af flere dimensioner i en faglig vurdering.

Derfor kan det desværre også vildlede andre, når den her refererede »tågesnak« (Inga Flotos eget udtryk) afslutningsvis hylder »den såkaldte mikrohistorie« som et »opgør med de store systemer, det være sig marxisme eller strukturalisme« og derpå at »Tiden står i biografiens tegn« – begge dele »handler om det samme, menneskets tilbagekomst i historien, strukturhistoriens afmagt...«. Tværs gennem det demagogiske slogan erkendelse-fremfor-viden og de andre tåger, skimter vi hangen til at opgive systematisk udvidelse af vor erkendelse (viden) gennem historiske studier, og et knæfald for visse museumsfags dyrkelse af indforstået oplevelse i dialog med sparsomme og tilfældige fund. Man kan diskutere, om dette er ny vin eller bare nye flasker, men sondeprøver brillerer hverken ved bouquet eller holdbarhed – og så hjælper det ikke, at man påpeger lav pris og stor afsætning.

Dansk historisk biografis samtidshistorie

Relevans er fagteoretisk set hovedgrunden til, at »den nye biografi« stiller vort fag i et dilemma. Men dilemmaets alvor må nok søges i videnskabsseksterne faktorer. Den meget talstærke kandidatproduktion med tilhørende beskæftigelsesproblemer har spillet ind, fordi den virker sammen med den tiltagende kommerialisering i medieverdenen. De store forlag har fra 1960erne på godt og ondt satset på den populære faglitteratur til en voksende velstående og veluddannet »ny middelstand«. I sig selv en positiv udvikling, men ikke farefri – og navnlig ikke for historien. Thi den løber i høj grad sammen med opblødningen af de tabuer, konventioner og retskendelser, der hidtil havde værnet »privatlivets fred« i medierne. Hermed åbnede der sig et længe temmelig overset marked for nærgående populære levnedsskildringer både af ret nyligt afdøde og af endnu levende kendte medborgere.

Ukendt var biografien jo ikke i vort århundredes første halvdel. Men foruden et meget stort antal erindringsværker af politikere og erhvervsfolk havde den fra århundredeskiftet først og fremmest været dyrket med held af seriøse journalister og politisk/publicistiske veteraner – anført af Erik Henriksen i »Mændene fra Forfatningskampen« (1913-14). Længe var det kun ret få faghistorikere, der tog den op – og de mødtes ofte af strid kritik fra kolleger (som ramte både Aage Friis' værker om den Bernstorff'ske kreds og Erik Arups sløje Hørupportræt 1941). Måske blev klimaet også på dette punkt lidt venligere efter 1945 da flere yngre historikere tog fat med biografier om C.N. David af Harald Jørgensen (1950), Monrad (Povl Bagge 1936, A. Nyholm 1947), Madvig (1955) m.fl. Bedst huskes nok bogen om Peter Vedel (1950/62) af Viggo Sjøqvist, der fortsatte med sin tids andre store udenrigspolitikere E. Scavenius, P. Munch og N. Svenningsen - og ikke mindst storværket om Ove Rode, som Tage Kaarsted udsendte i fire bind fra 1963 til 1990.

Balancen og dybden var forskellig, men det gennemgående sigte var at forstå store problemer og begivenheder i fortiden ved at betragte dem fra en bestemt hovedaktørs synsvinkel, idé-verden og indsats. I centrum står den antagelse, at man kan opnå unikt indblik i begivenhedsforløb og strukturer omkring samfundets øverste styringsorganer ved at fortolke ledende aktørers og kronvidners reaktioner og indtryk ud fra deres baggrund, karakter og erfaringer. En særlig nøgle til almen historisk sammenhæng.

Principielt arbejder historikerne her ud fra den indlysende antagelse, at en grundig forståelse af et emne kan kræve analyse fra forskellige niveauer og vinkler: man kan bidrage til belysning af Danmarks ud-

vikling i 1890erne ved studier både i industrialiseringen, Køge kommune, Socialdemokratiet, skoledebatten, J.C. Christensen og Danmarks egenart i Europa. Og man bør fravælge eller foretrække og indstille disse forskellige angrebsvinkler ud fra deres formodede afkast, efter en overvejelse af de tilgængelige materialer samt erfaringerne med beslægtede projekter.

Et godt eksempel på indstillingen i denne skole, hvori der indgik både historisme og positivisme, finder man i Troels Finks produktion. Historien om kaptajn Lützens hemmelige toppansforhandlinger om dansk sikkerhedspolitik i Berlin blev ikke bygget op omkring denne farverige regeringsagents person og bedrifter, men ligeud gennem sagsfremstillingen »spillet om dansk neutralitet 1905-09« (1959). Da Fink siden fik adgang til papirerne efter »Danmarks Bismarck«, men fandt forbindelserne mellem mand og værk få og spinkle, skrev han »Estruptidens politiske historie 1875-94« i stedet for en biografi. Der var tale om et valg – og, som en senere Estrupbiografi synes at vise, et fagligt rigtigt valg.

Perspektiver trækkes op omkring 1980

Da Finks bog udkom i 1986, var de nye vinde på vej. Et omslag varsledes så småt allerede i 1978, da den lærde okkupationshistoriker Hans Kirchhoff ellers skrev: »Dødsklodderne har længe ringet over den historiske biografi – både inden for og udenfor faget – og tendensen er et svindende antal biografiske arbejder og en stagnation i disciplinens metodiske debat – paradoksalt nok i en tid, hvor offentlighedens interesse for personskildringer og memoirer synes i stadig vækst« (hvorved han støttede sig på tre tyske indlæg af Wehler, Blasius og Jürgen Oelker). Udtalelsen afsluttede en hård kritik af 2. bind i dr. Viggo Sjøqvists Scaveniusbiografi, fordi den ifølge Kirchhoffs eksempelbelagte udsagn »belyser klart de svagheder, den biografiske genre kan være åben for: Den overdrevne glorificering af hovedpersonen og den alt for kraftige personificering af politiske forklaringer og konflikter. Specielt det sidste ... fordi genren forudsætter en fokusering på personligheden...«, (HT 1978 s.333f).

I sit svar to år senere gik Sjøqvist i offensiven: Biografien var endnu hverken særlig estimeret eller meget dyrket i Danmark, men nu da »forfattere og journalister lader sig lokke til at optræde som biografiskrivere«, afhang den humanistiske forskning af »at resultaterne bliver kendt og læst af så mange kulturelt interesserede som vel muligt. Ellers kommer disse videnskabsgrene for alvor ud i store vanskeligheder«. Og dette krævede forfattere, der både kan »krybe ind i den biografere-

skind«, »indpasse (ham) i den rette tidsmæssige ramme« – og skrive godt, thi »Dårligt sprog og dårlig komposition kan til nød tolereres i en strengt videnskabelig afhandling om et historisk emne, og det samme gælder kedsommeligheden. Men alle dele er absolut utilgivelige i en biografi. De ville ganske enkelt slå den ihjel«.

I selvsamme indlæg havde Sjøqvist alligevel selv håndhævet den tre-strengede målestok. »Stauning – en folkelig biografi« (1979), som romanforfatteren Hans Lyngby Jepsen havde skrevet på bestilling fra Gyldendal, bedømte Sjøqvist som mislykket og slet underbygget, fordi den savnede begreb om Staunings politiske indsats og til gengæld dvælede utidigt og unødvendigt ved mandens drikkevaner, kønsliv og skilsmisser. Digteren svarede, at han ud fra sin »fornemmelse for de to sider af livet« bevidst havde lagt lige stor vægt på Staunings private liv og hans offentlige. Thi hvis biografien skulle have en lysere fremtid i Danmark, måtte den ikke være »puritansk, victoriansk, tantet«, men tage intimsfæren med, fordi »tidens stilling til det private ... har ændret sig radikalt i de senere år« (HT 1982,1 s.57-61 jfr. 1981 s. 184-192).

Ordsnittet klang ud, men problemet bestod. Sjøqvist havde påpeget konkrete fejl og manglende kundskaber hos digteren – men faktisk ikke taget stilling til hans tanke om en »fifty-fifty« formel som rigtigt udgangspunkt for biografiskrivning og heller ikke nøjere udtalt, hvilke træk af privatlivet, der hørte med. På en eller anden måde må Staunings rolige adfærd og solide position som politiker jo have en forbindelse med personlige erfaringer og karaktertræk – og da disse også rummede et ret uroligt privatliv, kunne dette vel fortjene opmærksomhed?

Men hvad når det kniber alvorligt med at påvise en sådan kobling mellem intimsfære og gerning? Skal man så gætte eller digte sig frem? I så fald tjener privatlivet ikke til at forklare - men tjener sit eget formål, at underholde, måske forarge – ganske som i den illustrerede ugepresses society- og sladrespalter. Dækningen af intimsfæren bliver da trivial, fagligt ulødig, uanset om den er usømmelig eller etisk uangribelig, »frisk« eller snerpet – eller bare »almenmenneskeligt engagerende« og tillige kommercielt og pædagogisk formålstjenlig.

Det var en lignende grundlæggende mangel på klar relevans, der i 1992 for mig problematiserede værdien af Birgitte Possings biografi af en pioner i 1800-tallets danske pigeskolevæsen. Thi i den iøvrigt velformede og solide bog fandt jeg ikke nogen holdbar og sigende kobling mellem heltindens personlighed og hendes organisatorisk-pædagogiske indsats, der snarere syntes at bygge på snild og velberegnet nicheopdyrkning end på nytænkning og normbrud (se »Historien om frk. Zahle« HT 1992 og doktorandens replik, der gik udenom min pointe).

Af senere observationer kan jeg henvise til min anerkendelse af vor afdøde kollega Wilh. Christmas-Møllers politiske biografi af sin berømte onkel. Man kan nok spørge, om bogen ikke havde nået endnu videre ved at lægge flere af kræfterne på rigsdagspolitik og partiideologi – men ikke betvivle, at den oplyste personlighedstræk og miljøforhold, som i høj grad medvirkede til at forklare mandens brogede politiske karriere. Mens professor Ditlev Tamms biografi af Estrup (1996) kun giver et beskedent og uklart nettobidrag til forklaringen af en anden stor politikers rolle og adfærd ved temmelig nøje at følge den førnævnte, af Lyngby Jepsen artikulerede »fifty-fifty-opskrift«. Et endnu mere udtalt energispild finder man i Sidsel Eriksens bog om en stridbar kvindelig afholdsagitator med det længst lykkeligt glemte navn »Søster Silfverberg«: selv læst med forfatterindens senere defensorat in mente giver bogen kun meget sparsomt og diskutabelt bidrag til at forstå mentalitet og opinion hos århundredeskiftets afholdsfolk, thi disse delte ikke hovedpersonens private ulykker og frustrationer og nok heller ikke hendes virkelighedsopfattelse. Derfor er det ikke muligt at se den som demonstration af en ny »socialhistorisk biografis« nyskabende værdi og bærekraft (se »Biografier som lakmus-papir« i HT 1996 s.160-183, hvorom straks lidt mere).

Hercules på skillevejen mellem dyd og fryd

Markedstænkning og oplagshensyn var trådt klart frem i den korte debat 1978, hvor Sjøqvist stod under dobbeltild. Ret beset havde problemet altid været der. Personkoncentrationen har gennemsyret en stor del af den populære historieskrivning helt siden kejser- konge- og helgenkrønernes tid. Af tre grunde: fordi biografien er velegnet for statslig propaganda, relativ enkel at skrive og gennemgående let at udbrede. Propagandister, forlæggere og læsere, der ikke orker systematisk indtrængen i historiens almene indsigter, værdsætter alle biografien som let og gangbar mønt. Lægger man sig fast på een persons baggrund og synsvinkel, opnår man – som enhver reporter, ugebladsredaktør, folketales og romanforfatter ved – automatisk en mere direkte engagerende identifikationseffekt i bredere kredse, end når analyseobjektet er en anonym masse, en institution, en samfundsstruktur eller en idé. »Formidlingsmæssigt« er der en betydelig gevinst at hente gennem følelsesmæssig medleven.

Var det alene den dimension, der talte, skulle historikere nok slet ikke skrive andet end nærgående skildringer af kendte, farverige og omtumlede personers liv – varieret med kulørte genreskildringer af genkendeli-

ge lokalmiljøer og dramatiske enkeltbegivenheder, der indeholder samme slags identifikations- eller human-interest-momenter. Men følges tanken videre, når man til, at identifikationen, nostalgien og læsertalene kunne blive endnu større, hvis man helt opgav at søge dækning i kildematerialet. »Kendsgerninger distraherer« skal dansk presses store fornyer Henrik Cavling have sagt ved sekelskiftet. Ligesom dengang vor betydelige romanforfatter Martin A. Hansen i 40'erne hævdede, at historikernes kildekritik vil slå historien ihjel.

Historikere med den nuværende forskningsrettede uddannelse ville da hurtigt glide ud og højst få plads som dokumentarister for de noget mindre opfindsomme historie- og portrætskribenter. Hvis man indretter historikeruddannelsen på dette og på effektstyret folkeoplysning i barneskole og lokalmuseer, afskriver man historiens rolle som en erkendelsesdimension, der hjælper til at forstå og måske styre vor verden og tilværelse. Historie vil vi altid få serveret – som underholdningsmateriale, propaganda og måske som målrettet »bifag« i andre fag (medicinshistorie, retshistorie etc.). Men en selvstændig plads blandt andre videnskabsgrene og dermed forbundne højere uddannelser fortjener og bevarer historien kun, hvis den rummer en egenartet kerne af væsentlig systematisk erkendelse (viden).

Ud fra dette hovedsynspunkt må vi vurdere de forskellige genrer og tilgange, der dyrkes i historisk forskning, og variere brugen af dem. Nogle er mere holdbare og frugtbare end andre til bestemte opgaver, ligesom den rette håndtering af dem må variere fra sag til sag. Udgangspunktet lader mange døre og vinduer åbne, men valgene må ske ud fra fagligt begrundede afvejsninger. Kravet angår jo ikke alene biografien. Men denne har tiere end andre historiske genrer – hjemstavns- og foreningshistorien delvis undtaget – været anvendt som en nem og billig udvej på både forsknings- og formidlingsproblemer. Først og fremmest fordi den historiske biografi ofte både af forfattere, af sløje anmeldere og hurtige læsere tilkendes ret til at forbyde de krav, der ellers stilles til faghistorisk arbejde m.h.t. begrundelse og præcisering af problemstilling, udredning af strukturel kontekst og forsvarlig afgrænsning af søgefeltet.

Umiddelbart tilbyder biografien en enkel grundstruktur baseret på samspillet mellem »NNs« slægt, miljø og psyke samt relevante forhold, begivenheder, mennesker og tanker i NNs nærmiljø, tidsalder og særlige virkefelt. En-eller-anden biografi kan man relativt let skrive sammen blot ved at ordne og referere samtidige meddelelser i private papirer, referater og artikler skrevet af og om NN – og koble det sammen med grundviden hentet fra oversigtsfremstillinger. Uden strenge krav til psy-

kologisk indsigt og analytisk konsekvens kan man så af dette levnedsløb uddestillere et portræt med visse medbragte egenskaber, erfaringer og miljøpåvirkninger: Et fast situations- og aldersuafhængigt personlighedsbillede, der ubesværet kan glide ind som forklaring på NNs rolle og adfærd, hvor det lyder rigtigt - men ellers kan »sidde over«, hvis man vælger bare at fremdrage den historiske kontekst med fri og hurtig hånd.

Hvor forfatteren »kan skrive« og koncentrerer sig om de rent menneskelige træk, bliver resultatet nærmest et stykke halvt skønlitterær journalistik. Allan Nevins skrev selv fire store og solide biografier af politikere og forretningsmatadorer og vandt Pulitzerpriser for de to, før han vendte sig mod den almene historie. Som voksen mand mente han – på linje med mange andre angelsaksere – at der nærmest er tale om to forskellige, skønt beslægtede og interagerende aktiviteter:

»The biographer appeared on the stage of letters hand in hand with the historian, and hand in hand they walk there still. Biography may be termed a form of history ... All study of the past ... must be based upon the reading of both history and biography...«, («The Gateway to history» NY 1965, s. 347). Men biografens særlige popularitet og sikre fremtidsudsigter beror på, at den når et ti gange større massepublikum end historien ved at »menneskeliggøre« fortiden: »To men who lack imagination, history is difficult to visualize, while biography brings the past in concrete, real, and vivid terms. To men who have known little of life or dwelt in narrow environments, history is often a meaningless confusion, while the reading of a series of biographies holds out all the richness that human existence can present«. Biografien kan føje et unikt individualpsykologisk forklarings-element af uundværlig værdi til historien. Men den er principielt underordnet denne og kan ikke stå alene, da den i sig selv hælder til oversimplificering, subjektiv partiskhed og mangel på forståelse af »mass action and social laws«.

Som positivt alternativ til den lavt sigtende biografi nævner Nevins Arthur Schlesingers »The Age of Roosevelt«, der rækker langt ud over biografens normale grænser ind i politikens samfundsbaggrund, agenda og arbejdsmåde. Og ikke mindst Sir Lewis Namiers store arbejder, der skabte helt ny indsigt i politik ved at kortlægge snesevis af aktørers baggrund, samspil og gruppedannelser i britisk politik o.1760. Namiers egen vurdering af genren løber ret parallelt med Nevins': Biografier skrives ofte ud fra den tanke, at det er den letteste slags historie, som finder et langt videre publikum end værker af upersonlig karakter - de forekommer mere menneskelige og betragtes derfor som »easy reading«. »Biografier er blevet den rituelle form i engelsk historiografi – lige så dominerende som portrætterne er i engelsk oliemaleri. Begge former

modsvarende en skik og et behov, begge er knæfald for den betydning, der tillægges individet. Men de kan også skyldes frygten for de grænseløse vidder eller mangel på skabende fantasi ... Selv store historikere bruger undertiden dens mønster i studiet af videre sammenhænge og problemer. Men den typiske politiske biografi sammenblender tre forskellige opgaver og finder i denne blanding en undskyldning for at løse dem alle dårligt. « De tre opgaver er: grundig og kritisk tekstanalyse af hovedpersonens papirer, belysning af gerninger og problemer ud fra adfærdsvidenskaberne, især individual- og socialpsykologien (som de fleste biografer reelt intet kender til), samt kobling til den almindelige historie, der kræver mere end udpluk af oversigtsarbejder. (artiklen »History«, i »Avenues of History« 1952).

Sådan lyder kritikken fra flere forskere, der selv har nået store resultater med den historiske biografi. Påstanden er ikke, at udredning af bestemte personers opfattelser og reaktionsmønstre skulle være en fagligt uløselig eller uvæsentlig opgave. Men den er langt sværere end den ser ud og lykkes temmelig sjældent. Den stiller så store krav til skribentens analytiske evne, indsats og modenhed, til den biograferedes personlighed og til materialets bonitet, at opgaven fagligt set ofte må karakteriseres som uløselig – ganske uanset, om det resulterer i en velskrevet og i vide kredse yndet natbordslæsning.

Biografiens betingelser, begrænsninger og materialer

Fagligt må biografien vurderes som een af flere mulige veje til indsigt i historien – og den stiller bestemte betingelser. Foruden et omfattende, kontinuerligt og flersidigt kildegrundlag må biografien have en »hovedperson«, der som person har præget historiens gang med sine særlige evner, karaktertræk og målsætninger – eller som i kraft af sin karriere og placering giver en nøgle til forståelse af væsentlige forhold og tildragelser. Mange mænd og kvinder vil være uegnede hovedpersoner – også adskillige af dem, der har spillet store roller i politik, kultur- og næringsliv.

Lige så vigtig som personvalget er analysens vinkling, struktur og balance. Afgørende er koblingen til den generelle histories struktur og begivenhedsforløb, der hverken tåler tendentiøs forenkling eller opportunistisk vilkårlig selektion. NN må skildres og vurderes ud fra sin rolle og indsats i verden, mens skildringer af personlighed og privatliv bare inddrages som påviste forklaringsmomenter – uden skelen til fifty-fifty eller anden kvotetænkning.

Disse koblingskrav angår al slags historieskrivning, men de overtrædes

hyppigst i biografierne, der ikke sjældent undskylder sig med ønsket om at samle sig om »menneskeskildringen«. Denne meddeles gerne med dilettantens skråsikre brug af tilfældige teoristumper som underlægningsmusik til allemandsvisdommens trivielle og folkekære ringdans. Analytisk ville det være forsvarligt at begrænse ambitionen til at klarlægge gennemgående træk i NNs reaktionsmønster og tænke måde på det relevante felt og tidspunkt. I stedet sætter biografer jævnligt langt videre og løsere mål. Således som skaberen af den populærhistoriske tv-serie »Bryggeren«, Kaspar Rostrup, nyligt udtrykte det på skærmen (DR 24.3.97): man skal udvælge, fremdrage, tilspidse og tilsidst ud af egen fantasi konstruere ytringer og handlinger, som rigtigt svarer til det, vi allesammen godt kender fra os selv ... »thi det hele er jo et råb om kærlighed ...«

Ikke så sjældent må den kritiske læser da spørge, om ikke valget af biografien som arbejdsform reelt ligger andre steder end i genrens analytiske evner – f.eks. i forfatterens mangel på klar og relevant problemstilling eller i forekomsten af et tilsyneladende overkommeligt og hidtil ubenyttet kildemateriale. Den såkaldte arkivkassestrategi.

Jomfrueligt materiale kan også friste til at overse generelle svagheder i de kilder, som den indfølelse biografi typisk er totalt afhængig af: De ikke-offentlige breve, hovedpersonen har modtaget og afsendt (og evt. kopieret), dagbøger, blyantsnotater og samtalepartneres referater af mundtligt videregivne oplysninger og vurderinger. Disse »intime kilder« betragtes ofte af amatører som de bedst tænkelige til ethvert formål – der hvor sandheden kommer frem, renses for de offentlige ytringers uundgåelige fortielser og fordrejninger i selvforsvarets, partiloyalitetens og den juridiske bagtanke navn.

Men erfaringen og den moderne psykologi siger noget andet. Hvor de intime kilder – som ofte står uimodsagt, blot fordi de er de eneste tilgængelige – kontrolleres, viser de sig at rumme lige så meget overlagt lodret løgn, ja endnu mere unøjagtighed og proportionssvigt end de offentlige. Personarkiverne i de offentlige samlinger er meget ofte fragmentariske og evt. »friseret« grundigt af hovedpersonen selv eller hans familie.

Hertil kommer intimmaterialets karakter: I et nogenlunde civiliseret samfund er breve – ligesom sladderens – normalt formuleret under fortrolighedens uansvarlighed og uden den risiko for kvalificeret modsigelse fra både modstandere, eksperter og øjenvidner, der til historikerens gavn bremser eller anholder mange løgne fremsat på tryk og i offentlige taler. Ikke så sjældent tager brev- og dagbogsskribenten sig stor frihed til spontant at afreagere, bagtale og nedfælde vage fornemmelser

og gætterier. Både for breve og – på mere subtil måde – for personlige optegnelser gælder det, at teksten er udformet på et bestemt tidspunkt og inden for rammen af et bestemt forhold mellem afsender og modtager – et særegent sprog bygget på fælles viden, forudgående dialog og samvær, halvskjulte bagtanker, tilvant frisprog o.m.a.: Man taler og korresponderer ikke om samme sager på samme måde med forskellige personer. Endnu mere end massekommunikerede budskaber kræver tolkning af intimkilden, både som beretning og som levning, dybtgående og opdateret konkret viden om interpersonelle og situationelle forudsætninger.

Også i videre forstand må man betvivle, at et menneskes »natur« skulle kunne sammenfattes til en enkel og homogen personlighedskerne, der bestemmer dets opfattelse og reaktioner i alle livets faser, situationer og roller. Faktisk er indlæring og kundskab ofte specifik og emnerelateret, og man oplever store forskelle i menneskers adfærd i forskellige roller – som KZ-lejrvagt, familiefar, fodboldspiller, selskabsmand, forretningsmand og politiker – der er formet af vidt forskellige erfaringer og forventninger. Efter min mening en meget solid grund til at lægge vægten i observationerne over på folks handlinger og handlingsrelaterede ytringer (som bl.a. illustreret i Birgit Nüchel Thomsens betragtninger over Viggo Hørup som politiker, HT 1986, s74ff). Og til at samle opmærksomheden om personens reaktionsmønster og øjeblikkelige situation snarere end forgæves at jage efter hans inderste motiver (jfr. P. Renvall: Den moderna historieforskningens principer, Sth. 1965 s. 185-195).

Sociobiografi og etnobiografi

Samme begrænsninger som personbiografien møder den, der gennem studier af NN vil fremdrage holdninger, adfærdsmønstre og vilkår i samfundets brede lag eller vigtige grupper. Også brugt som »levninger« er de spor, mennesker har efterladt af deres egne og deres omgivers reaktioner, følelser og vilkår, svære at tyde: forskeren må have samme psykologiske kompetence, indsigt i NNs erfaringer, aktuelle situation, kommunikationsmål og udtryksmåde - samme viden om NNs verden og virksomhed.

Vidste man alt det, kunne man måske – som Birgitte Possing, Sidsel Eriksen og til en vis grad Grethe Jensen mener – håbe, at nærlæsende studier i en »socialhistorisk biografi« ved en slags lakmus-prøve kan afgøre vigtige holdningsmønstre. Ikke mindst håber man ad denne vej at kunne opspore de udtalte, sociokulturelt givne rammer for menne-

skers handlemuligheder – »zonegrænser ind til afmagtens no-man-land« kan man sige med reference til non-decisionmaking og dagsordensætning i neoelitistiske magtteorier. *Zonegrænsen* – som ellers er meget svær at øjne – skulle man kunne finde ved at kombinere en persons ikke-handlinger med forlods affærdigelse/udelukkelse af de udveje, der anses for ufarbare.

Tja. Men det må fastholdes, at spredte bemærkninger lige så vel kan indeholde målbevidste forsøg på retfærdiggørelse (eller dulgt tvivl) som spontane og definitive erklæringer om verdensordenen, zonegrænser m.v. De kan sagtens fremstå aldeles fortegnet i isolerede ytringer fra enkelte analysepersoner, som både i almindelighed og i særlige situationer kan være ganske utypiske i deres meningsgruppe, miljø og samtid. Hvis den ønskede kortlægning af holdninger, erfaringer og grundforestillinger skal ske med tålelig holdbarhed, kan man derfor ikke – som ihvertfald Sidsel Eriksen tror – slippe for at tilgodese repræsentativiteten. Og til den har man jo til dato ikke bedre veje end valg af *samples* af passende størrelse og snit.

Håndbøger i systematisk indholdsanalyse har forlængst givet forsvarlige opskrifter på samplingens, kategoriseringens og kodningens vanskelige opgaver, der melder sig både ved kvalitative og kvantitative analyser. De løses ihvertfald ikke ved at forskeren kun kan eller vil inddrage enkelte forhåndenværende samlinger omkring nogle få særligt brevskrivende personer. Det minder alt for meget om forsøg på at finde nåle i en høstak – man får mistanke om, at undersøgeren enten selv medbringer den nål, der passer et bestemt behov, eller bare af helt andre grunde foretrækker liv og drøm i høstakken.

Det er yderst tvivlsomt, om zonegrænseforskningen og andre mentalstrukturanalyser i grunden hører sammen med den historiske biografi. Den regulære metode må være, at man klart fremlægger sin problemstilling – hvor går zonegrænsen? for hvem? hvornår? hvorfor? o.s.v – og dernæst under hensyntagen til ressourceforholdene fastlægger undersøgelsens metode, materialer og teknik. Det kan ikke være rigtigt at opbygge forestillinger om bestemte zonegrænser og grundstrukturer, fordi de stedvis synes at fremgå indirekte af de intimkilder m.v., man har indsamlet og brugt til at skrive en historisk biografi. Biografiens totalbillede af NNs person vil uundgåeligt virke tilbage på læsningen af ytringerne om eksterne vilkår. Så var det bedre at få udgivet og annoteret de nævnte breve m.v. (jfr. Namiers kritik ovenfor).

Men hvem har iøvrigt sagt, at intimkilderne er de rigtige? Kvantitativ indholdsanalyse af de trykte skrifter har f.eks. kastet afgørende lys over fremkomsten af en sær-amerikansk nationalbevidsthed i årene op til

1776. Blade, referater, lærebøger o.m.a. er fulde af udtalelser og implicite påstande om Verdens indretning, klassernes og kønnenes muligheder o.s.v.

Jagten på lakmuspapir til at konstatere zonegrænser er forståelig nok, så frygtindgydende opgaven kan synes. Men repræsentativitetskravet bortfalder ikke, blot fordi den samfundsgruppe eller folkebevægelse, der står overfor zonegrænsen, er uhomogen og uoverskuelig (hvilket Sidsel Eriksen anfører i sit forsvar for bogen om Lene Silfverberg, HT 96:1, s. 178). Selve heterogeniteten er faktisk et afgørende mål for efterforskningen – ja formodningen om den vækker jo allerede hypoteser om bevægelsens handlemuligheder. Så meget kan historikerne roligt overtage fra de empiriske opinionsforskere, sammen med andre begrebsafklaringer og moderne analyseteknikker.

Det er ikke nærgående levnedsskildringer af tilfældige hedengangne, vi skal bruge – men visse klartdefinerede og begrundede indsigter, holdninger, vaner og tankegange. Og disse kilder bør søges mange andre steder end i breve og dagbøger – i alle tilfælde med vurdering af deres gyldighed (validitet) i lyset af deres repræsentativitet.

At det ihvertfald ikke er forskerens køn, som dikterer eller tillader en særlig mangel på målbevidsthed og principper, fremgår forresten ganske klart af de metodiske valg og overvejelser i Grethe Jensens ypperlige, men desværre endnu upublicerede phd-afhandling »Den unge Orla Lehmann«, som netop viser stærk sans for det komplicerede samspil mellem forskningen i hovedpersonens karakter, baggrund m.v., samfundets strukturer og handlingens/passivitetens konkrete situation.

Afrunding

»Den socialhistoriske biografi« har altså ingen særlige muligheder som »Sesam« eller en universalnøgle i mentalitetshistorien. Forslaget rummer som hidtil fremført ikke nogen brugbar nytænkning, som kan legitimere den historiske biografi – og dette må ske ganske som før, og udfra følgende slidsomme testprogram:

Afhængigt af den givne forsknings- og kildesituation kan biografien være en velegnet alternativ analyseform,

(1) hvis dens hovedperson(er) *som aktør* i væsentlig grad har påvirket beslutninger, begivenhedsforløb og udviklingsprocesser af betydning for Verdens gang, samfundets indretning og grundlæggende tænkemåder – eller ihvertfald har søgt (eller forsømt) at gøre det som repræsentant eller tolk for betydningsfulde samfundsgrupper og institutioner.

Hvorvidt projektet er frugtbart, afhænger dog også af

a) om NNs personlighed, baggrund, personlige og professionelle forbindelser lader sig udrede, og

b) om dette med rimelig sikkerhed kan sættes i forbindelse med NNs indsats.

For begge forudsætninger spiller både materialesituationen og hovedpersonens særlige identitet afgørende ind.

(2) eller hvis hovedpersonen er *observatør* i en særlig position, fordi hans/hendes (meget ofte det sidste!) særlige rolle, erfaringer eller relevante kontakter har givet speciel mulighed for at opfange og fortolke vigtige hændelser, processer eller sammenhænge.

(3) eller hvis hovedpersonen ud fra sit livsløb, sine reaktioner og iagttagelser *som repræsentant* kan antages at afspejle eller artikulere forhold og holdninger i et miljø af væsentlig størrelse og potentiel indflydelse. Afgørende er altså her, om personen har kunnet og villet udtrykke, hvad der opleves og udrettes i en videre kreds; også det, som personen udtrykker mod sin vilje kan have interesse – men er et svært håndterligt stof.

Den »social- eller etnohistoriske biografi« ligner derimod et *fata morgana*. I gunstigste fald en gigantisk omvejsproduktion – ellers ophav til fejlslutning, illusion og åndelig udtørring.

En langt mere udsigtsrig variant af den personhistoriske approach er vel så den alt for sjældent anvendte *kollektiv- eller gruppebiografi*, der retter sig mod en primærgruppe, en klike eller et partnerskab, der har påvirket afgørelser og holdninger i samfundet. Intimkilder og arbejdsnotater synes på forhånd at give et sikrere grundlag til belysning af sådanne nærmiljøers fælles loyaliteter, værdier og virkelighedsbilleder end til at blotlægge individets hjerte og nyrer.

Men for biografien som helhed gælder det samme råd, som jeg måtte give min treårige sønnesøn, da han fik fat på en hammer – den skal bruges med omtanke og ikke til ethvert tænkeligt formål.

Anvendt Litteratur:

Povl Bagge: *Historiesyn og historieforskning* s. 62-85 i: P. Didrichsen m.fl.: *Videnskab og livssyn VIII* (1952) med forord af Martin A. Hansen.

--: *Levned og politisk virksomhed*, i: J.N. Madvig (1955).

Sidsel Eriksen: *Biografier som lakmuspapir* HT 96:1 s. 160-184.

--: *Søster Silfverbergs sorger* (1993).

Inga Floto: *Relevans, disciplin, helhed*. HT 96:1 s. 150ff.

--: anm. af V. Søqvist: *Scavenius* vol.1. HT 78:1 s. 315f.

Grethe Jensen: *Politisk biografi*. HT 91:1 s. 76-91.

--: *Den historiske biografi*. *Den jyske Historiker* 1997:75-75 s. 94-111.

H. Lyngby Jepsen: *Biografien, levende eller død?* HT 82:1 s. 57-61.

a) om NNs personlighed, baggrund, personlige og professionelle forbindelser lader sig udrede, og

b) om dette med rimelig sikkerhed kan sættes i forbindelse med NNs indsats.

For begge forudsætninger spiller både materialesituationen og hovedpersonens særlige identitet afgørende ind.

(2) eller hvis hovedpersonen er *observatør* i en særlig position, fordi hans/hendes (meget ofte det sidste!) særlige rolle, erfaringer eller relevante kontakter har givet speciel mulighed for at opfange og fortolke vigtige hændelser, processer eller sammenhænge.

(3) eller hvis hovedpersonen ud fra sit livsløb, sine reaktioner og iagttagelser *som repræsentant* kan antages at afspejle eller artikulere forhold og holdninger i et miljø af væsentlig størrelse og potentiel indflydelse. Afgørende er altså her, om personen har kunnet og villet udtrykke, hvad der opleves og udrettes i en videre kreds; også det, som personen udtrykker mod sin vilje kan have interesse – men er et svært håndterligt stof.

Den »social- eller etnohistoriske biografi« ligner derimod et *fata morgana*. I gunstigste fald en gigantisk omvejsproduktion – ellers ophav til fejlslutning, illusion og åndelig udtørring.

En langt mere udsigtsrig variant af den personhistoriske approach er vel så den alt for sjældent anvendte *kollektiv- eller gruppebiografi*, der retter sig mod en primærgruppe, en klike eller et partnerskab, der har påvirket afgørelser og holdninger i samfundet. Intimkilder og arbejdsnotater synes på forhånd at give et sikrere grundlag til belysning af sådanne nærmiljøers fælles loyaliteter, værdier og virkelighedsbilleder end til at blotlægge individets hjerte og nyrer.

Men for biografien som helhed gælder det samme råd, som jeg måtte give min treårige sønnesøn, da han fik fat på en hammer – den skal bruges med omtanke og ikke til ethvert tænkeligt formål.

Anvendt Litteratur:

Povl Bagge: *Historiesyn og historieforskning* s. 62-85 i: P. Didrichsen m.fl.: *Videnskab og livssyn VIII* (1952) med forord af Martin A. Hansen.

--: *Levned og politisk virksomhed*, i: J.N. Madvig (1955).

Sidsel Eriksen: *Biografier som lakmuspapir* HT 96:1 s. 160-184.

--: *Søster Silfverbergs sorger* (1993).

Inga Floto: *Relevans, disciplin, helhed*. HT 96:1 s. 150ff.

--: anm. af V. Søqvist: *Scavenius* vol.1. HT 78:1 s. 315f.

Grethe Jensen: *Politisk biografi*. HT 91:1 s. 76-91.

--: *Den historiske biografi*. *Den jyske Historiker* 1997:75-75 s. 94-111.

H. Lyngby Jepsen: *Biografien, levende eller død?* HT 82:1 s. 57-61.

- H. Kirchhoff: anm. af V.Sjøqvist: Scavenius vol.2. HT 78:1 s. 323f.
Alan Nevins: Gateway to History (N.Y.1965) kap XII s. 347-69.
Birgitte Possing: Viljens styrke. Natalie Zahle 1-2 (disp.1992).
--: Den historiske biografi og historievitenskaben HT 92:2 s. 262f.
P. Renwall : Den moderna historieforskningens principer, Sth. 1965.
V. Sjøqvist: anm. af H.L. Jepsen: Stauning, HT 80:1 s. 184ff.
F. Stern (ed.): The Varieties of History (London 1956/70), heri uddrag fra
Lewis Namier: Avenues of History (1952)
B. Nüchel Thomsen: Den mørkeste gåde ... (om Hørup). HT 86:1 s. 74-102.
N. Thomsen: Historien om frk. Zahle – er det historie? HT 92:2.
-- : Historiens janushoved: Relevansblindhed HT 94:1 s. 82-94.
-- : Nekrolog. Tage Kaarsted 1928-1994. HT95:1 s. 174-184.
-- : anm. af Ditlev Tamm: Konseilspræsidenten. HT96:2 s. 408-12.
-- : anm. af W. Christmas-Møller: Christmas I-II. Økonomi & Politik 1994:1 s. 59ff.